

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในบทสุดท้ายของรายงานการวิจัยฉบับนี้ เริ่มด้วยการนำคำถามการวิจัยและวิธีวิจัยมากล่าวถึงอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นเป็นการเขียนสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อภาครัฐที่นำไปสู่การส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

งานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องการขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองและความยั่งยืนทางสังคม จุดมุ่งหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ เพื่อศึกษาทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน และการวิเคราะห์ตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนต่างๆ บริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานคร เพื่อเสนอแนะนโยบายและมาตรการที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม ตามที่ผู้วิจัยอธิบายไว้ในบทที่ 1 โดยมีคำถามการวิจัยดังนี้

- 1) คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติทางสังคม” มีการให้ความหมายอย่างไร แนวคิดและวิธีการศึกษาทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมมีอะไรบ้าง แนวคิดต่างๆ มีการกำหนดตัวบ่งชี้/ตัวชี้วัดทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมแตกต่างกันอย่างไร และตัวบ่งชี้/ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนประกอบด้วยอะไรบ้าง
- 2) การขยายตัวของบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไร ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบริเวณชานเมืองและลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่างๆ เป็นอย่างไร
- 3) ชุมชนต่างๆ ในบริเวณชานเมืองมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนอยู่ในระดับใด ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจสังคมของชุมชนต่างๆ ในบริเวณชานเมืองมีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร นโยบายของภาครัฐในทางปฏิบัติและแนวทางการส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม ควรเสนอแนะอย่างไร

เนื่องจากบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีลักษณะการขยายตัวของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้อ่อนถึงปานกลาง และรายได้อ่อนถึงต่ำ โดยมีที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยกระจายเป็นวงกว้าง

(Browder et al., 1995) ดังนั้น การสร้างสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองที่ทำให้ผู้คนที่มีความแตกต่างและหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกันจะทำให้บรรลุผลเป็นความยั่งยืนทางสังคม แต่ประเด็นดังกล่าวยังขาดหลักฐานเชิงประจักษ์และข้อเท็จจริงเพื่อมาสนับสนุน เนื่องจากงานศึกษาวิจัยที่ผ่านๆ มา มุ่งเน้นความสนใจในมิติทางสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งประเด็นเกี่ยวกับตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลในประเด็นที่สนใจศึกษา และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาสังคม ผู้นำชุมชน และกรรมการชุมชน เป็นต้น ประชากร (Population) ที่ผู้วิจัยศึกษา เป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และชุมชนชานเมือง ในบริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานครทั้ง 6 เขต ได้แก่ เขตมีนบุรี คลองสามวา ลาดกระบัง หนองจอก บางขุนเทียน และบางบอน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Proportional stratified sampling) จากครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้ง 3 ประเภทในบริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานครทั้ง 6 เขต จำนวน 405 ตัวอย่าง โดยแบ่งเป็น 135 ตัวอย่างในแต่ละประเภทของชุมชน จากนั้นใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่มตามการกระจุกตัวของที่ตั้งถิ่นฐานในแต่ละเขต โดยข้อมูลส่วนใหญ่ของแบบสอบถามได้จากหัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรส คิดเป็นร้อยละ 69.6 ในเคหะชุมชน และร้อยละ 72.6 และ 71.1 ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและชุมชนชานเมืองตามลำดับ ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย การสำรวจและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ การสำรวจพื้นที่บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกตและบันทึกภาพถ่ายในการลงภาคสนามพื้นที่ศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติเพื่อพรรณาสรุปลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของผู้อยู่อาศัยในของชุมชนต่างๆบริเวณชานเมือง รวมทั้งการทดสอบ t-test และวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (one-way ANOVA) เพื่อทดสอบเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย ต่อจากนั้นทำการทดสอบภายหลัง (Post Hoc Tests) เป็นการเปรียบเทียบเชิงซ้อน (Multiple Comparisons) เพื่อทดสอบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างค่าเฉลี่ยแต่ละคู่จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

5.1.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้

คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติทางสังคม” จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อนที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านสังคม ชุมชน สาธารณสุข และนโยบายของรัฐ จึงค่อนข้างยากในการนิยามความหมาย ทั้งนี้ ได้มีนักวิชาการให้คำนิยามไว้แตกต่างกันทั้งในมุมมองอย่างกว้างๆ และการเน้นให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน โดยสรุป คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม” ในเชิง

ปฏิบัติการจะหมายถึง การพัฒนาเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงการลดระดับของความไม่เสมอภาคและการแบ่งแยกทางสังคม ทางด้านการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันของประชากรหลากหลายกลุ่มได้อย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกคนในสังคม เพื่อนำการพัฒนาเมืองไปสู่ระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีแนวคิดและวิธีการต่างๆ เพื่อคัดเลือกตัวบ่งชี้ทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่วัดค่าได้ในเชิงปริมาณ แนวคิดแรกเรียกว่า “แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic approach)” ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีวิธีการประเมินและการวัดที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสถาบันหรือการปกครอง ในลักษณะเป็นองค์รวมที่ให้ความสำคัญต่อภาพรวม ไม่ใช่ในมิติใดมิติหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาเมืองในระดับที่ยั่งยืน วิธีการประเมินและการวัดจึงเป็นการวัดการพัฒนาในทุกมิติ ตัวบ่งชี้ต่างๆ จึงใช้ค่าจากข้อมูลสถิติในระดับชาติเป็นหลักเพื่อการสรุปข้อมูลสถิติในภาพรวม ซึ่ง Colantonio (2007) วิพากษ์ว่า แนวทางนี้แม้จะน่าดึงดูดใจในเชิงทฤษฎี แต่ก็นำไปปฏิบัติเพื่อการกำหนดนโยบายได้ยากและอาจไม่มีประสิทธิภาพนัก

อีกแนวทางหนึ่งเรียกว่า “แนวคิดแบบลดทอน (Reductionist approach)” เป็นแนวทางที่เน้นการลดทอนความสำคัญลงสู่ระดับที่ต้องการประเมินและการวัด จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า แนวทางนี้เน้นการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น โดย Bramley et al (2006) พัฒนาตัวบ่งชี้เพื่อวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน โดยยึดพื้นฐานแนวคิดหลักๆ ทางด้านความเสมอภาคทางสังคมและชุมชนที่ยั่งยืน โดยแนวคิดชุมชนที่ยั่งยืนก็มีรากฐานอยู่แนวคิดทุนทางสังคม ทั้งนี้ ตัวบ่งชี้ด้านต่างๆ ประกอบด้วย 1) ตัวบ่งชี้ทางด้านความเป็นมิตร 2) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม 3) ความภาคภูมิใจและพึงพอใจในชุมชน 4) ความปลอดภัยในชุมชน 5) คุณภาพของสภาพแวดล้อม 6) การย้ายที่อยู่อาศัย 7) กิจกรรมเป็นกลุ่ม 8) การเข้าถึง/เข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน Colantonio (2007) เห็นว่า แม้แนวทางนี้จะไม่ได้ครอบคลุมธรรมชาติที่ซับซ้อนของการพัฒนาที่ยั่งยืนและอาจมีค่าใช้จ่ายสูงในขั้นตอนการเก็บข้อมูลระดับท้องถิ่น หากแต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้มากกว่าแนวคิดแบบองค์รวม และตัวแปรต่างๆ ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการกำหนดนโยบายเมืองอีกด้วย ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิจัยโดยพัฒนาตามแนวทางนี้

5.1.2 การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาภาพการขยายตัวของพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2544-2552 พบว่า มีการขยายตัวทางพื้นที่ของเนื้อเมืองกรุงเทพมหานครต่อเนื่องติดต่อกันไปในปริมาตร 5 จังหวัด (ได้แก่นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม และนครปฐม) อย่างไม่มีการควบคุม ทำให้เนื้อเมืองกรุงเทพมหานครขยายตัวต่อเนื่องติดต่อกันไปในปริมาตรอย่างไร้ขอบเขต สำหรับในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร การขยายตัวเชิงพื้นที่เกิดขึ้นแบบไม่มีการวางแผน ส่งผลให้เกิดการสูญเสียที่ดินชั้นดี

สำหรับการเกษตรกรรมไปในกระบวนการขยายตัวของเมือง ในปัจจุบันพบเห็นการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบหลากหลาย เป็นการปะปนกันของการใช้ที่ดินแบบเมืองและชนบท ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน พบว่า พื้นที่บริเวณชานเมืองส่วนใหญ่เป็นการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ตลอดแนวสองข้างของถนนสายหลักและหมู่บ้านจัดสรร สลับกับห้างสรรพสินค้า ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ สวนอาหาร ร้านอาหาร ธุรกิจการค้าและบริการอื่นๆ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น โดยมีป้ายโฆษณาหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดใหญ่และเล็กจำนวนมากตั้งอยู่ตลอดริมข้างทางทั้งถนนสายหลักและสายรอง บริเวณถนนด้านในและถนนซอยจะพบหมู่บ้านจัดสรรสำหรับผู้มีรายได้ปานกลาง-น้อย เกษะชุมชนและบ้านเอื้ออาทร ซึ่งเป็นการพัฒนาเคียงข้างไปกับการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมและการประมงอย่างไม่มีแบบแผน

การเปรียบเทียบสถิติจำนวนและความหนาแน่นประชากร ในขอบเขตพื้นที่ศึกษาหรือพื้นที่เขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานครพบว่า ทั้ง 6 เขตในบริเวณชานเมืองฝั่งตะวันออก (เขตมีนบุรี คลองสามวา หนองจอก ลาดกระบัง) และฝั่งตะวันตก (เขตบางบอน บางขุนเทียน) มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2543-2553 และมีความหนาแน่นประชากรประมาณไม่เกิน 2,000 คนต่อตารางกิโลเมตร ยกเว้นเขตบางบอน และเขตมีนบุรี (ในปี พ.ศ. 2550-2553)

จากการศึกษาข้อมูลสถิติของ กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร (2551) เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่เขตชั้นนอกหรือชานเมืองของกรุงเทพมหานคร พบว่า ในปี พ.ศ. 2551 เขตหนองจอกเป็นเขตที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากที่สุด (152.675 ตารางกิโลเมตร) การใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยในเขตหนองจอก (15.365 ตารางกิโลเมตร) และเขตลาดกระบัง (15.315 ตารางกิโลเมตร) เป็นพื้นที่มากที่สุด รองลงมาคือเขตคลองสามวา (13.216 ตารางกิโลเมตร) และเขตบางบอนเป็นเขตที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยน้อยที่สุด (6.868 ตารางกิโลเมตร) ในส่วนของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการนันทนาการคิดเป็นขนาดพื้นที่น้อยมากทั้ง 6 เขตคือเขตหนองจอกคิดเป็นพื้นที่ 1.628 ตารางกิโลเมตร รองลงมาคือ เขตบางบอน เขตลาดกระบัง เขตคลองสามวา เขตมีนบุรี และเขตบางขุนเทียน คิดเป็นพื้นที่ 0.365, 0.169, 0.128, 0.083 และ 0.014 ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ

5.1.3 ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนบริเวณชานเมือง

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่า ชุมชนในบริเวณชานเมืองที่ขึ้นทะเบียนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนในบริเวณพื้นที่ที่กลุ่มค้า หลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางด้านคมนาคมขนส่ง เช่น การตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณถนนด้านใน หรือซอยแคบและลึกมากจากถนนสายหลัก ลักษณะทางกายภาพของชุมชนจากแบบสอบถามสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และชุมชน

ชานเมือง มีลักษณะการถือครองที่อยู่อาศัยหลักๆ 2 ประเภทคือ เป็นเจ้าของ และเช่าจากเอกชน ลักษณะของที่พักอาศัยในเคหะชุมชนส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวชั้นเดียวและคอนโดการเคหะ ภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 2 ห้องนอนและไม่มีกรกันห้องนอน สำหรับในชุมชนชานเมืองส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว 1-2 ชั้น ภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 1-2 ห้องนอน ขณะที่ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่เป็นทาวน์เฮาส์ ดิกแถว และห้องแถว รองลงมาเป็นบ้านเดี่ยวสองชั้น ภายในที่พักอาศัยส่วนใหญ่มี 2-3 ห้องนอน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 87) ไม่มีพื้นที่สนามหญ้า สนามรอบบ้าน หรือลานบ้าน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในเคหะชุมชน (ร้อยละ 77) และชุมชนชานเมือง (ร้อยละ 72) มีที่ตั้งสถานที่ทำงานอยู่ภายในเขตเดียวกับที่พักอาศัย ส่วนใหญ่ไม่มีรถยนต์ส่วนตัว (ร้อยละ 60 ในเคหะชุมชน และ 63.7 ในชุมชนชานเมือง) ขณะที่กลุ่มตัวอย่างในชุมชนหมู่บ้านจัดสรร มีที่ตั้งสถานที่ทำงานอยู่ภายในเขตเดียวกับที่พักอาศัยคิดเป็นร้อยละ 46 และในพื้นที่เขตชานเมืองตะวันออกคิดเป็นร้อยละ 25 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรมีรถยนต์ส่วนตัว (ร้อยละ 60) อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในชุมชนทุกประเภทมีรถมอเตอร์ไซด์ส่วนตัว นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในชุมชนทุกประเภทใช้รถยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะในการเดินทางไปทำงานคิดเป็นร้อยละ 32 ของพาหนะทั้งหมดที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน รองลงมาคือ รถมอเตอร์ไซด์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 24 พาหนะอื่นๆ ที่ใช้เช่นรถประจำทาง การเดิน และการทำงานที่บ้าน

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และชุมชนชานเมืองสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างในทุกประเภทของชุมชนเป็นเพศชายและหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน ประมาณร้อยละ 50 และส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 18-29 ปี 30-39 ปี และ 40-49 ปี ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน โดยมีอายุเฉลี่ยใกล้เคียงกันในแต่ละประเภทของชุมชนคือ ประมาณ 40 ปี ชุมชนส่วนใหญ่มีผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน 3-5 คนและมีบุตรที่อาศัยอยู่ด้วยกัน 1-2 คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท/ห้างร้าน ยกเว้นในเคหะชุมชน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย สำหรับระดับการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา-มัธยมปลาย นอกจากนี้ยังพบว่า ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและชุมชนชานเมืองกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนอยู่ในช่วง 5,000 - 9,999 บาท และในเคหะชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนอยู่ในช่วง 10,000 - 19,999 บาท

ทั้งนี้ จากรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนจึงจัดได้ว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย ซึ่งเป็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมที่สอดคล้องกับการศึกษาของ Browder et al. (1995) ที่กล่าวว่า บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีลักษณะการขยายตัวของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้ปาน

กลาง และรายได้ปานกลาง-ต่ำ โดยมีที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยกระจายอยู่ทั่วไป กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจึงเป็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งในบริเวณชานเมือง

5.1.4 ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน

จากการศึกษาเปรียบเทียบเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมใน 8 ด้าน (1) ความเป็นมิตร (2) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (3) ความภาคภูมิใจและพึงพอใจในชุมชน (4) ความปลอดภัยในชุมชน (5) คุณภาพของสภาพแวดล้อม (6) การย้ายที่อยู่อาศัย (7) กิจกรรมเป็นกลุ่ม (8) การเข้าถึง/เข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน) โดยรวม สรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนบริเวณชานเมืองโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก-ปานกลาง ยกเว้นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งชีวิตจากการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน การขอหยิบยืมสิ่งของจากเพื่อนบ้าน และการรู้จักเพื่อนบ้านมากกว่าครึ่งของชุมชน พบว่า เคหะชุมชนและชุมชนหมู่บ้านจัดสรรมีการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในระดับน้อย

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อประเด็นต่างๆ ในมิติทางสังคมของการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ชุมชนที่ไม่ใช้รถยนต์เป็นรูปแบบหลักในการเดินทางมีผลให้เกิดความสำนึกในชุมชน ความผูกพันทางสังคมในชุมชน แนวโน้มการรู้จักเพื่อนบ้าน ไว้วางใจผู้อื่น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมสูงกว่าชุมชนที่พึ่งพารถยนต์เป็นหลัก (Nasar and Julian, 1995; Freeman, 2001; Leyden, 2003) ผลการวิจัยจึงอาจเชื่อมโยงกับประเด็นนี้ได้ว่า ชุมชนทุกประเภทที่ทำการศึกษามีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก-ปานกลาง อาจเป็นไปได้ว่าเป็นเพราะไม่ได้พึ่งพารถยนต์ส่วนตัวเป็นหลักในการเดินทาง กล่าวคือ ร้อยละ 68 ของกลุ่มตัวอย่างในชุมชนทุกประเภทไม่ได้ใช้รถยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะในการเดินทางไปทำงาน อย่างไรก็ตาม ด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นระดับของความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกว่าความเป็นมิตร กลับอยู่ในระดับน้อย อาจสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันในชุมชนที่อ่อนลง ทำให้มีลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบผิวเผิน ไม่ค่อยรู้จักว่าใครเป็นใครในสังคม หรืออาจเป็นเพราะบริบททางสังคมของไทยที่แตกต่างจากประเทศอื่น ทั้งนี้ การวิจัยนี้มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาและงบประมาณในการวิจัย การศึกษาครั้งต่อไปจึงน่าจะมีโอกาสได้ศึกษาถึงผลกระทบของระดับการพึ่งพารถยนต์ส่วนตัวของผู้อยู่อาศัย และการศึกษาเชิงลึกในประเด็นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมต่อไป

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนทั้ง 3 ประเภท พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในเคหะชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน สูงกว่าชุมชนประเภทอื่นๆ ถึง 5 ด้าน ได้แก่ ความปลอดภัยในชุมชน คุณภาพของสภาพแวดล้อมชุมชน การย้ายที่อยู่อาศัย การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม และ

ความสามารถเข้าใช้/เข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกชุมชน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนชานเมืองมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนทางด้านการประทะสัมพันธ์ทางสังคม และความภาคภูมิใจ และพึงพอใจในชุมชนสูงกว่าเคหะชุมชนและชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ขณะที่กลุ่มตัวอย่างในชุมชนหมู่บ้านจัดสรรมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนทางด้านความเป็นมิตรสูงกว่าชุมชนประเภทอื่นๆ

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งชี้วัดจากความพึงพอใจในที่พักอาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน พบว่า ในชุมชนทุกประเภทมีความพึงพอใจในที่พักอาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ การที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนตั้งแต่ 4 ปีขึ้นไปและไม่มีแผนการย้ายที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ภายใน 1-3 ปี จากการทบทวนวรรณกรรมชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ว่า พื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ที่มั่นคงและน่าพึงพอใจ และแสดงถึงเสถียรภาพของชุมชน

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม ซึ่งชี้วัดจากการเข้าร่วมแต่ละกิจกรรมของชุมชนหรือเมืองอย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน ได้แก่ กีฬา/การออกกำลังกาย การศึกษานอกเวลางาน การประชุมสมาชิกชุมชน/หมู่บ้าน กลุ่มช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่น กลุ่มทางศาสนา หรืออื่นๆ โดยรวมพบว่า ชุมชนแต่ละประเภทมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม/หมู่คณะ อยู่ในระดับปานกลางหรืออย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือนในทุกกลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมต่างๆ พบว่า ในชุมชนทุกประเภทมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุดในด้านกีฬา/ออกกำลังกาย รองลงมาคือ การศึกษานอกเวลางาน และการประชุมสมาชิกชุมชน/หมู่บ้าน

สำหรับตัวบ่งชี้ด้านการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน ซึ่งชี้วัดจากการเข้าถึงหรือเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชนหรือละแวกชุมชนอย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือนในแต่ละประเภท โดยรวม พบว่า ชุมชนแต่ละประเภทมีความถี่ในการเข้าถึงบริการด้านอรรถประโยชน์หรือประโยชน์ใช้สอย (Utility services) อยู่ในระดับมาก หรือความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน เมื่อเปรียบเทียบแต่ละประเภทพบว่า การเข้าใช้ตลาดนัดมีความถี่สูงสุด รองลงมาคือ โชห่วย/มินิมาร์ท และตลาดสด/ซูเปอร์มาร์เก็ต ด้วยความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน สำหรับบริการด้านนันทนาการหรือในเวลาว่างเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน (Leisure services) มีความถี่ในการเข้าใช้บริการอยู่ในระดับปานกลาง หรืออย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน ยกเว้นเคหะชุมชน การเข้าถึงโดยรวมอยู่ในระดับมากหรือความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน เมื่อเปรียบเทียบแต่ละประเภทพบว่า การเข้าใช้ลานกีฬา/สนามกีฬาสาธารณะมีความถี่สูงสุด รองลงมาคือ สิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนสำหรับเด็กและวัยรุ่น (ด้วยความถี่มากกว่า 1 ครั้งต่อเดือน) และร้านอาหารหรือร้านกาแฟ ตามลำดับ (ด้วยความถี่อย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน)

จากการศึกษาตัวบ่งชี้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่มและการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน และการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ พบได้ว่าชุมชนบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครที่มีความหนาแน่นต่ำ ซึ่งมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของความ

หนาแน่นประชากร เนื่องจากยังมีการอนุญาตก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรและธุรกิจการค้าอยู่ทั่วไปอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าในเชิงการวางผังเมืองจะถูกมองว่าเป็นไปแบบไร้ทิศทาง และไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงนโยบาย Bramley et al (2006) ชี้ว่า การพัฒนาแบบความหนาแน่นสูง จะทำให้การเข้าถึงบริการสาธารณะต่างๆ สะดวกและคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ มากกว่าการพัฒนาแบบความหนาแน่นต่ำ ดังนั้น การสรุปในประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และการเข้าถึงโอกาสและบริการสาธารณะต่างๆ ในชุมชนบริเวณชานเมืองนี้ จึงอาจจำเป็นต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนบริเวณเมืองชั้นใน และชั้นกลาง จึงจะสามารถอธิบายได้อย่างกระจ่างชัด

5.1.5 ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมืองตามลักษณะทางกายภาพ และเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน

ผลจากการศึกษาถึงตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมตามลักษณะทางกายภาพของชุมชนบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า ลักษณะทางกายภาพของชุมชน เช่น ประเภทที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน การมีหรือไม่มีพื้นที่สนามรอบบ้าน/ลานบ้าน จำนวนห้องนอนในบ้านแตกต่างกัน มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ พาหนะในการเดินทางไปทำงานและพาหนะในครัวเรือนแตกต่างกัน ก็มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ทำงานแตกต่างกัน มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p < 0.05$) ทั้งนี้ ผลกระทบของตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ทำงานต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนเป็นประเด็นหนึ่งที่น่าจะได้อีกโอกาสศึกษาครั้งต่อไป

ผลจากการศึกษาถึงตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมตามลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่างในชุมชน เช่น สถานภาพในครัวเรือนแตกต่างกัน จำนวนผู้อยู่อาศัยในบ้านแตกต่างกัน อายุแตกต่างกัน สถานภาพสมรสแตกต่างกัน อาชีพหลักแตกต่างกัน รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนแตกต่างกัน มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมอื่นๆ เช่น การมีบุตรอาศัยอยู่ด้วยกันในจำนวนแตกต่างกัน เพศแตกต่างกัน มีหรือไม่มีงานทำที่แตกต่างกัน มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p < 0.05$) ขณะที่ระดับการศึกษาแตกต่างกัน และการนับถือศาสนาแตกต่างกัน มีผลต่อความคิดเห็นทางด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($p < 0.01$) ทั้งนี้ ความแตกต่างของลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจสังคม (เช่น ทางด้านเพศ การนับถือศาสนา ระดับการศึกษา จำนวนบุตรที่อาศัยอยู่ด้วยกัน และ

การมีหรือไม่มีงานทำ) จะมีผลอย่างไรต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะได้มีโอกาสศึกษาครั้งต่อไป

5.2 ข้อจำกัดของงาน

เนื่องจากบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครมีขอบเขตพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีลักษณะการกระจายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปทั่วทั้งพื้นที่ การเลือกกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยจึงใช้เวลาดำเนินการค่อนข้างมาก การเลือกตัวอย่างแบบใช้ความน่าจะเป็นวิธีแบ่งกลุ่มมีความสะดวกต่อการปฏิบัติสำหรับพื้นที่ขนาดใหญ่ ลดเวลาในการเข้าถึงพื้นที่และการเดินทางเก็บรวบรวมข้อมูล อย่างไรก็ตาม วิธีนี้อาจส่งผลให้ค่าประมาณพารามิเตอร์มีความแม่นยำต่ำ ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างที่ได้รับเลือกมีความเป็นตัวแทนที่ดีของประชากร ผู้วิจัยจึงพยายามแบ่งพื้นที่เป็นกลุ่มย่อยๆ ตามการกระจุกตัวของที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนแต่ละประเภทในแต่ละเขต เพื่อให้การเลือกตัวอย่างกระจายทั่วทั้งมวลสมาชิกของประชากรทั้งหมดเท่าที่จะเป็นไปได้ จึงทำให้งานวิจัยนี้ใช้เวลานานกว่าที่คาดหมายไว้

5.3 ข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน

ผลการศึกษาที่บ่งชี้แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของความหนาแน่นประชากรในบริเวณชานเมืองอย่างต่อเนื่องและการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปอย่างกว้างขวาง ในเชิงการผังเมืองเป็นรูปแบบการพัฒนาแบบไร้ทิศทางและไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงสังคม ผู้อยู่อาศัยในเคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในเกือบทุกด้านอยู่ในระดับมากถึงปานกลาง ทั้งนี้ ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ทำการศึกษามีผู้มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ลุ่มต่ำ โดยหลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางด้านคมนาคมขนส่ง ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้คือ

1. ควรมีการส่งเสริมในเชิงนโยบายและมาตรการทางด้านผังเมือง ให้เกิดการรวมกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาแบบความหนาแน่นสูงให้มากขึ้น จะทำให้สะดวกในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนและบริการสาธารณะต่างๆ และคุ้มค่าในการลงทุนของภาครัฐมากกว่าการพัฒนาแบบกระจายไร้ทิศทาง

2. ควรดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองควบคู่ไปกับมาตรการในการอนุรักษ์พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำในบริเวณชานเมือง ก็จะเป็นนโยบายการพัฒนาที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมเพื่อการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง

3. ควรมีการปรับปรุง บำรุงรักษาและออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพต่างๆ ของชุมชนเพื่อสนับสนุนการเดินเท้าและการพบปะกันภายในชุมชนให้มากขึ้น เช่น ไฟส่องสว่าง ทางเดินเท้า ลานกีฬา ร้านค้า สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในชุมชน เป็นต้น จะทำให้การปะทะสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนทำได้สะดวกขึ้น การรับรู้ได้ถึงความปลอดภัยในชุมชนเพิ่มขึ้นจากจำนวนผู้คนบนท้องถนน เป็นผลดีต่อการพัฒนาทุนทางสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนต่อไป

4. ควรมีนโยบายสนับสนุนงบประมาณของภาครัฐ เพื่อการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มในด้านต่างๆ ภายในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความยากลำบาก และรายได้น้อย รวมทั้งการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มระหว่างชุมชน เพื่อให้โอกาสในเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมถึงการสร้างความปลอดภัยภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และเมือง

5. ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาทุนทางสังคมของไทยที่มีอยู่ เช่น เครือข่ายทางสังคม การพึ่งพาอาศัยกัน ความไว้วางใจเชื่อใจกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม เป็นต้น ซึ่งช่วยในการเชื่อมโยงคนในสังคมไว้ด้วยกัน และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต

5.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาต่อไป ควรได้มีโอกาสวิจัยเพิ่มเติมเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการพึ่งพารอบตัวส่วนตัวของผู้อยู่อาศัยกับการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชนในด้านต่างๆ ซึ่งอาจเป็นตัวแปรที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืน รวมไปถึงการศึกษาเชิงลึกในประเด็นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมของสังคมไทยต่อไป

ในส่วน of ลักษณะทางด้านกายภาพและลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของประชากรที่อาจมีผลกระทบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชน ก็น่าจะได้มีการศึกษาต่อไปในตัวแปรทางด้านตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ทำงาน หรืออาจกล่าวได้ว่าระยะทางในการเดินทางไปทำงานใกล้ไกลมีผลต่อความยั่งยืนทางสังคมอย่างไร รวมทั้งลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ ตัวแปรทางด้านเพศ การนับถือศาสนา ระดับการศึกษา จำนวนบุตรที่อาศัยอยู่ด้วยกัน และการมีหรือไม่มีงานทำ ก็ทำนองเดียวกัน ว่ามีผลต่อความยั่งยืนทางสังคมอย่างไร ก็จะเป็นความพยายามในการสร้างสภาพแวดล้อมเมืองที่คำนึงถึงผู้คนที่มีความแตกต่างและหลากหลายให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกัน และนำชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมต่อไป